

Pojmovanja o strukturi samopodobe v mladostništvu

DARJA KOBAL-PALČIČ

POVZETEK

Besedilo obravnava dve pomembni teoriji, ki vsaka zase osvetljuje ta razreševanje osnovne razvojne naloge mladostnika - oblikovanje identitete oziroma oblikovanje samopodobe. Uvodni del skuša odgovoriti na vprašanje, ali raba teh dveh različnih izrazov pomeni, da gre za dve, sicer medsebojno povezani, a vendar različni razvojni nalogi ali pa avtorji z njima označujejo en in isti pojav. Sledi prikaz pomembnih raziskovalnih dosežkov ameriškega psihologa J. Marcie. V nadaljevanju se sestavek dotika osrednjih vsebinskih področij, v sklepnem delu pa skuša podati kritične opazke obravnavanih teorij, ki bi združene omogočale precizno raziskovanje mladostnikove samopodobe.

ABSTRACT

CONCEPTS OF THE STRUCTURE OF SELF-IMAGE IN ADOLESCENCE

The article deals with two important theories which, each in its own way, shed light on the way adolescents resolve their primary developmental objective - that of forming their identity or creating their self-image. The introduction attempts to answer the question whether the use of two different terms by researchers, i.e. identity and self-image, proves that there are two different, although mutually connected, developmental tasks, or, whether they all refer to one and the same phenomenon. There follows a review of significant research findings by the American psychologist J. Marcie. The article then touches on some central topics. It concludes by presenting some critical observations concerning the theories considered, which, when united, would allow for the exact research of the adolescent's self-image.

1. MLADOSTNIKOVA SAMOPODOBA IN/ALI IDENTITETA

V literaturi o adolescenci pogosto naletimo na dva izraza, za katera se zdi, da sta si pomensko sorodna: identiteta in samopodoba. Kaj to pomeni? Ali avtorji z njima označujejo en in isti pojav ali pa vendarle gre za dva, sicer medsebojno povezana, a vendar različna procesa?

Zupančičeva meni, da lahko identiteto razumemo kot "/.../ zaznavanje in doživljanje sebe kot ločenega in različnega od drugih, kot doslednega samemu sebi, doživljanje celovitosti in kontinuiranosti sebe v času (progressivna kontinuiteta med tem, kar

je posameznik postajal v otroštvu, pa med sedanjim stanjem in pričakovanim stanjem v prihodnosti) ter občutek psiho socialne recipročnosti, tj. skladnosti med posameznikovimi predstavami o sebi in tem, kar zaznava, da drugi vidijo v njem in pričakujejo od njega." (Zupančič, 1993, 208)

Tap (1979, po Koudou, 1991) ugotavlja, da poteka v adolescenci oblikovanje identitete po istih principih kot oblikovanje samopodobe. Glede na to, da je sebstvo tudi sistem **predzavestnih** zastopstev in občutij samega sebe, sklepa, da sta identiteta in sebstvo en in isti psihični konstrukt. Codol razvija Tapovo postavko še naprej: "... če je samopodoba strukturirana celota predelanih pomembnih informacij o posamezniku, ki jih dobiva iz materialnega in socialnega okolja, potem lahko rečemo, da je osebna identiteta organizirana celota potez, značilnosti, podob, stališč itd., ki jih posameznik pripisuje samemu sebi," (1979, po Koudou, 1991, 510) - torej nič drugega kot samopodoba.

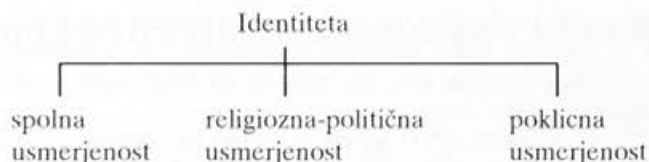
Zupančičeva ugotavlja, da identiteta v "... psihologiji predstavlja življenjski položaj človeka, notranjo organizacijo njegovih potreb, sposobnosti, podobe o sebi, preteklih izkušenj in družbeno političnih prepričanj," (Zupančič, 1, cit. iz neob.). Iz tega sklepamo, da je samopodoba temeljna sestavina posameznikove identitete. Muskova (1994) pojmovanja pa nas napeljujejo na misel, da utegne biti samopodoba pravzaprav ekvivalent identitete. Zdi se namreč, da oblikovanje identitete temelji na oblikovanju samopodobe, kar pomeni, da brez samopodobe ni identitete. Če posameznik torej vzpostavi jasno identiteto, potem vzpostavi tudi jasno samopodobo, in obratno.

Iz tega lahko sklepamo, da je razvojna naloga mladostnika, ki jo nekateri imenujejo oblikovanje identitete, drugi pa oblikovanje samopodobe, enakovredno zajeta v obeh terminoloških postavkah, če seveda jasno opredelimo njeno vsebino. Ne glede na to, da se naše predpostavke skladajo s tistimi, ki samopodobo in identiteto obravnavajo kot en in isti konstrukt, bomo v nadaljevanju besedila dosledno sledili terminologiji posameznih avtorjev.

2. IDENTITETA KOT DINAMIČNA STRUKTURA OSEBNOSTI

Med avtorji, ki empirično preučujejo načine razreševanja mladostnikove identitetne krize, ima nedvomno velik ugled ameriški psiholog James Marcia. Tako kot Eriksonovo, je tudi njegovo temeljno izhodišče v predpostavki o adolescenci kot obdobju konfliktov in kriznih stanj.

Marcievi koncepti ne odstopajo bistveno od Eriksonovih, a kljub temu najdemo med njimi kar nekaj pomembnih razlik. Če Erikson, denimo, pojmuje identiteto kot razvojni proces, vidi Marcia (Claes, 1983) v njej stanje, ali natančneje, dinamično strukturo osebnosti, ki v sebi združuje posameznikove nagone, navade, prepričanja in notranje identifikacije. Razvija se postopoma, v pravem pomenu besede pa se prvič pojavi šele v adolescenci. V splošnem lahko govorimo, ugotavlja Marcia, o spletu najmanj treh tipov usmerjenosti v strukturi mladostnikove identitete: spolnem, religiozno političnem in poklicnem tipu usmerjenosti (slika 1). S starostjo se tej strukturi običajno pridružijo še druge usmerjenosti.

Slika 1. Osnovna struktura identitete po Marcii.

To pomeni, da obstaja tudi več različnih stanj ali t.i. identitetnih položajev, ki pa niso vsi zadostno strukturirani.

2.1. Identitetni položaji

Identitetni položaji so načini, s katerimi mladostnik razrešuje svoje identitetne krize in postopno oblikuje identiteto zrele osebe (Musek, 1994). Da bi ugotovil, kakšni so ti položaji in kako se v njih odražajo mladostnikove spolne, religiozno politične in poklicne naravnosti, postulira Marcia dva kriterija. Prvi kriterij je kriterij odsotnosti ali prisotnosti krize v obdobjih zavestnega odločanja znotraj določenih usmerjenosti (Zupančič, 1993). Kriza je namreč dejaven in konstruktiven element, ki posameznika spodbuja k ustreznim iskanjem, odločitvam in eksperimentiranju. Če je kriza šibka ali pa je sploh ni, ostane mladostnik neodločen, neopredeljen in brez jasne identitete. Drugi kriterij pa je t.i. kriterij identitetne opredeljenosti. "Opredeljenost predstavlja osebno investicijo v neko dejavnost in relativno koherentni sistem določenih stališč, prepričanj in vrednot, ki jim posameznik v življenju sledi," (Zupančič, 1993, 208). Če uporabimo Muskove besede, potem lahko rečemo, da opredeljenost pomeni "... izoblikovanost identitetnih občutij ...," (Musek, 1994, 14).

S pomočjo teh kriterijev določi Marcia štiri identitetne položaje. To so: (1) zreli položaj, (2) prezgodaj zaprti položaj, (3) razpršeni položaj in (4) odloženi položaj (Zupančič, 1993) (tabela 1).

V raziskavah (Marcia 1980), s katerimi ugotavlja, katere so osnovne značilnosti, po katerih se položaji ločijo med seboj, postulira avtor sedem temeljnih lastnosti. To so: tesnoba, samospoštovanje, avtoritarne vrednote, moralno presojanje, avtonomija, kognitivni stili in vzorci vedenja v institucionalnem izobraževanju. Kako se odražajo v posameznih identitetnih položajih?

a. Zreli položaj. Mladostnik je v zrelem položaju krizo uspešno prebrodil, čeprav je - kot ustvarjalno vodilo - še vedno prisotna. Vzpodbuja ga namreč k nenehnemu dejavnemu odločanju in vrednotenju različnih nujnih izbir, ki temeljijo na predhodnih temeljnih opredelitvah o tem, kdo je, kaj hoče, kam gre itd. (prisotna opredeljenost). Ima jasno samopodobo, visoko samospoštovanje, visoki stopnji moralnega presojanja in empatičnega vživljanja, v socialne odnose pa vstopa na zrel in samosvoj način. Zaveda se odgovornosti za svoje ravnanje, zato se pri temeljnih odločitvah - zlasti tistih, ki se nanašajo na poklicne in politično religiozne cilje - opira na svoja stališča in prepričanja. Glede na kompleksnost se zreli položaj oblikuje šele po dvajsetem letu mladostnikove starosti (Zupančič, 1993).

b. Prezgodaj zaprti položaj je položaj brez krize, kjer mladostnik ne sprejema nobenih odločitev in ne izbira med nobenimi možnostmi. Zdi se, da je razpet med dvema poloma. Na eni strani domneva, da ve, kdo je in kaj hoče, na drugi strani pa ne daje nobenih pobud, da bi za svoje študijske, poklicne in druge izbire iskal osebne razloge. Tako je njegova navidezna identitetna opredeljenost le slepilo, ki mu

onemogoča oblikovati realno podobo o sebi. Vse temeljne odločitve, do katerih bi se moral dokopati sam, so namreč v preteklosti prevzemali drugi. Zato je tudi svojo identiteto vzpostavil preko pobud ali ponotranjenih zahtev togega in avtoritarnega okolja. Sedaj pa se pasivno prepušča nadaljnim odločitvam, ki jih bodo zanj sprejemali drugi, misleč da so to nenazadnje odločitve, ki bi bile lahko tudi njegove.

Tabela 1. Identitetni položaji v adolescenci (prirejeno po Marcia, 1980; Musek, 1994; Zupančič, neob; Zupančič, 1993).

IDENTITETNI POLOŽAJI	KRITERIJI		ZNAČILNOST
	KRIZA	OPREDELJENOST	
ZRELI	prisotna	prisotna	jasna samopodoba visoko samospoštovanje visoka stopnja moralnega presojanja sposobnost empatije zreli socialni odnosi visoka stopnja avtonomije zanimanje za reševanje kompleksnih nalog visoka stopnja odsevnosti kognitivnega stila
PREZGODAJ ZAPRTI	odsotna	prisotna	nizka anksioznost močna težnja k spreminjanju samopodobe zaradi zunanjih vplivov odobravanje avtoritarnih vrednot nižja sposobnost empatije togost v vzpostavljanju socialnih odnosov nizka stopnja avtonomije kognitivna rigidnost pri reševanju težjih nalog visoka stopnja impulzivnosti kognitivnega stila visoka stopnja zadovoljstva z institucionalnim izobraževanjem
RAZPRŠENI	prisotna/ odsotna	odsotna	visoka anksioznost težnja k spreminjanju samopodobe zaradi zunanjih vplivov nižja sposobnost empatije nesposobnost vzpostavljanja trajnih socialnih odnosov nizka stopnja avtonomije nezainteresiranost za reševanje težkih nalog visoka stopnja impulzivnosti kognitivnega stila
ODLOŽENI	prisotna	nejasno prisotna	visoka anksioznost razmeroma jasna samopodoba razmeroma visoko samospoštovanje sposobnost empatije razmeroma dobri socialni odnosi razmeroma visoka stopnja avtonomije relativno zanimanje za reševanje kompleksnih nalog relativno visoka stopnja odsevnosti kognitivnega stila visoka stopnja nezadovoljstva z institucionalnim izobraževanjem

Raziskave (Marcia 1980) kažejo, da mladostniki v prezgodaj zaprtem položaju - v primerjavi z ostalimi - doživljajo najmanj tesnobe, izražajo pa močno težnjo k spreminjanju samopodobe in samospoštovanja zaradi vpliva zunanjih dejavnikov. Med njihovimi vrednotami se pogosto pojavljajo tudi avtoritarne vrednote. Izražajo nizki

stopnji sposobnosti empatije in avtonomije, pri vzpostavljanju socialnih odnosov pa uporabljajo enostavne in toge vzorce.

c. Razpršeni položaj je položaj, v katerem mladostnik nima zastavljenih nobenih temeljnih ciljev. Resda je občasno v dilemah, za kaj naj se odloči in kako naj ravna, vendar mu tovrstna tehtanja ne omogočajo, da bi izoblikoval ustrezno identiteto. Zato ostaja neopredeljen in daje vtis, da ga ne zanima prav nič, razen zabave. Prepušča se trenutnim vzgibom, ki pa jih pogojujejo le zunanji dejavniki. Prihodnost ga ne zanima, zato je ne načrtuje.

Na podlagi raziskovalnih dosežkov Marcia (1980) sklepa, da mladostniki v razpršenem identitetnem položaju spreminjajo svojo samopodobo s kopičenjem informacij, ki jih dobivajo iz okolja. Njihova podoba o sebi je namreč izredno krhka in ranljiva, saj je še niso uspeli utrditi. To pa ne pomeni, da utegne že vsaka negativna informacija iz okolja omajati njihovo samopoštovanje, saj je niso sposobni ustrezno presoditi (Zupančič, 1993). Nič čudnega, da ne uspejo ohraniti odnosov z osebami, s katerimi so navezali stike. Občutki, ki jih ob tem doživljajo, pa so splet močne tesnobe, osovraženosti, osamljenosti, zagrenjenosti, dolgočasja in brezcilnosti.

d. Odloženi položaj je najpogostejši položaj v adolescenci, ki pa se loči od ostalih po prisotnosti trenutne krize in porajajoči se identitetni opredeljenosti. Mladostnik si močno prizadeva, da bi vzpostavil jasno identiteto, vendar mu to uspeva le postopoma. Išče se, mnogokrat neuspešno izbira med različnimi možnostmi, odloča se za ta ali oni cilj in se uči na lastnih napakah iz lastnih izkušenj. Raziskave kažejo (Marcia, 1980), da je za mladostnike v odloženem položaju značilna visoka anksioznost, a razmeroma jasna samopodoba in visoko samospoštovanje. Sposobni so empatije in ohranjanja vzpostavljenih socialnih odnosov. So na dobri poti, da čez čas preidejo v zreli identitetni položaj.

2. 2. Identitetni položaji in institucionalno izobraževanje

Waterman in Waterman (1970, 1972 po Marcia, 1980) sta v študijah o identitetnih položajih mladostnika preučevala zlasti tipične kognitivne in vedenjske vzorce, na podlagi katerih mladostnik izraža svoj odnos do institucionalnega izobraževanja. V ta namen sta izvedla dve raziskavi, pri katerih sta uporabila Marciev vprašalnik identitetnega statusa, ki zajema poklicno, religiozno in politično področje mladostnikovega življenja. Kateri so njihuni izsledki o povezanosti med identitetnimi položaji in študijskim oz. poklicnim področjem mladostnikovega osebnostnega razvoja?

V prvi raziskavi, ki se nanaša na stopnjo zadovoljstva oz. nezadovoljstva z institucionalnim izobraževanjem, ugotavljata, da so najbolj nezadovoljni s svojim institucionalnim izobraževanjem tisti adolescenti, ki so v odloženem položaju, najbolj zadovoljni pa tisti, ki so v prezgodaj zaprtem položaju.

V drugi raziskavi, ki zajema povezanost med položaji in pogostostjo prepisov iz ene šole na drugo oz. prekinitve šolanja, pa poudarjata, da pogosteje menjajo šolo tisti posamezniki, za katere je značilen odloženi položaj. Med mladostniki, ki šolanje prekinejo zaradi negativnih vplivov iz okolja, v povprečju prevladujejo tisti v prezgodaj zaprtem in razpršenem položaju. Med onimi, ki institucionalno izobraževanje prekinejo zaradi lastnih prepričanj, pa so zlasti mladostniki, ki so v zrelem identitetnem položaju.

Kakšne pa so spolne razlike med vzorci vedenja v institucionalnem izobraževanju, ki so značilne za posamezne identitetne položaje?

Marcia (Marcia, Friedman, 1970, po Marcia 1980) na podlagi svojega vprašalnika ugotavlja naslednje spolne razlike: mladostnice, ki so v prezgodaj zaprtem položaju, dosegajo visoke rezultate na lestvici samospoštovanja in nizke na lestvici anksioznosti.

Tiste mladostnice, ki so v odloženem in razpršenem položaju, pa izražajo prav obratne lastnosti: njihova stopnja samospoštovanja je nizka, stopnja anksioznosti pa visoka. Prager (1976, po Marcia 1980) v svoji raziskavi domneva, da imajo dekleta z visokim samospoštovanjem v prezgodaj zaprtem položaju v povprečju več maskulinih in androginih psihičnih lastnosti, dekleta z nizkim samospoštovanjem v razpršenem položaju pa več femininih lastnosti.

Kako pa je z izbiro vrste šolanja? Raziskave (Marcia, Friedman, 1970, po Marcia, 1980) kažejo, da tiste mladostnice, ki so dosegle zreli identitetni položaj, v povprečju izbirajo najtežje šole, tiste v prezgodaj zaprtem težke, one, ki so v odloženem in razpršenem položaju pa najlažje.

Zdi se, da institucionalno izobraževanje - v pejorativnem pomenu besede - pravzaprav otežkoča mladostniku in mladostnici, da bi se uspešno prebila iz odloženega položaja in kasneje vzpostavila identiteto zrelih oseb. Takšna bi namreč prav gotovo podvomila v smisel faktografskega učenja, v "...'dokončne resnice' in domnevno 'objektivna' dejstva ...," (Zupančič, 1993, 209), ki jima jih šola ponuja kot edino pravilni način razumevanja stvarnosti.

Nasprotno pa institucionalno izobraževanje posameznika malodane sili v prezgodaj zaprti identitetni položaj (Zupančič, 1993). Tudi sam je, kot ugotavljata Waterman in Waterman (1970, po Marcia, 1980) s šolo povsem zadovoljen. Mladostniku, ki ne sprejema nobenih odločitev in ne izbira med nobenimi možnostmi, saj to prepušča pomembnim drugim, pač ni težko posredovati učnih vsebin kot neizpodbitnih resnic. Še zlasti, če je posrednik takšna avtoriteta, kot je šola. Mladostnik se tedaj pasivno prepušča učnim vsebinam, jih nekritično osvaja in postane učenec z visoko učno uspešnostjo. V drug, bolj zrel identitetni položaj pa se na ta način prav gotovo ne more prebiti, saj od najvišje avtoritete dobiva nenehne povratne informacije, da je to, kar počne in kar je, edino družbeno sprejemljivo in pravilno.

2. 3. Sklep

Marciev model je danes eden najbolj vplivnih modelov v preučevanju mladostnikove identitete. Z empirično eksaktnostjo je vzpodbudil mnoge ameriške in kasneje tudi evropske raziskovalce k nadaljevanju aplikativnega študija omenjenega fenomena.

Že na začetku smo omenili, da Marcieva teorija ne odstopa bistveno od Eriksonove. Tako eden kot drugi, denimo, obravnavata mladostništvo kot kritično obdobje, pri čemer se Erikson osredotoča na njegov razvojni vidik, Marcia pa na strukturni vidik. Mnogi avtorji (Claes, 1983; Musek, 1994) pa menijo, da se Marcieva teorija v marsičem ne more kosati z Eriksonovo. Res je sicer, poudarjajo kritiki, da Eriksonove teorije na mnogih mestih ni mogoče ustrezno empirično preverjati, vendar pa se odlikuje z izjemno konsistentnostjo in analitično preciznostjo, kakršne Marcievi koncepti ne premorejo. Eno najbolj spornih mest je prav pojmovanje identitetnih položajev kot stanj oziroma izidov vzpostavitve identitete. Upravičeno lahko ugovarjamo, da pomenijo izide le zreli, prezgodaj zaprti in razpršeni položaj, odloženi položaj pa pravzaprav označuje razvojni proces, s pomočjo katerega posameznik oblikuje svojo identiteto.

3. OSREDNJA VSEBINSKA PODROČJA SAMOPODOBE

Katera so najbolj tipična vsebinska področja, ki jih mladostnik povezuje v bolj ali manj celovito podobo o sebi? Mar so to le tista tri, ki jih predpostavlja Marcia (slika 1), ali pa je takih področij nemara več? Kako ugotoviti njihovo število in izraženost v pov-

prečnem profilu vzorca mladostnikov, in nenazadnje, kako jih empirično preučevati? Delen odgovor lahko nedvomno poiščemo v raziskovalnih dosežkih ameriškega psihologa Daniela Offerja (1988), ki v splošnem izhaja iz dveh temeljnih hipotez.

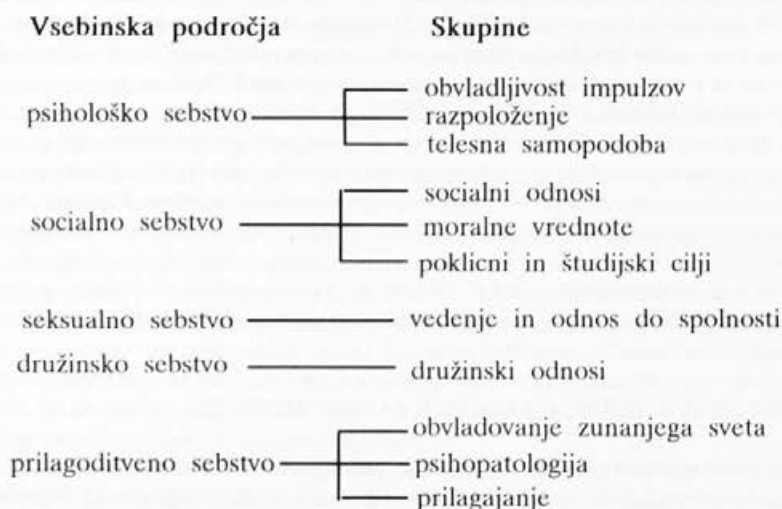
3. 1. Mladostništvo - obdobje brez pretresov in kriz?

Prva predpostavka se nanaša na obdobje, v katerem se vzpostavlja samopodoba bodočega odraslega človeka. V tej hipotezi Offer kritično presoja - po njegovem mnenju - preveč ustaljeno in zavajajoče stališče o mladostništvu kot "viharniškem" obdobju osebnosti (Musek, 1994). Za takšno, malone, stereotipno mišljenje "krivi" predvsem klinično psihologijo in psihiatrijo, ki sta svoje raziskave opravljali na vzorcih problematičnih mladostnikov in na podlagi aplikativnih izsledkov neustrezno sklepali, da je mladostništvo obdobje, polno pretresov in kriznih stanj. Offer s sodelavci (1969) preučuje normalne vzorce mladostnikov, na podlagi zbranih podatkov zavrne klinično psihološko postavko in postavi novo. V tej predpostavki zagovarja naslednje misli: (1) mladostništvo je obdobje, ki poteka brez večjih stresov in kriz, (2) vzrok morebitnih kriznih obdobji gre iskati izven posameznika, zlasti v slabih družbenih in socialnih razmerah, nikakor pa ne v mladostništvu kot takem, in (3) oblikovanje samopodobe kot temeljne razvojne naloge v mladostništvu poteka povprečno in zdravo, torej normalno (Offer, Sabshin, 1974).

3. 2. Struktura samopodobe

Druga hipoteza se dotika problema temeljne razvojne naloge v mladostništvu. Offerjeva (Offer, Ostrov, Howard, 1984) opredelitev tega fenomena se močno ujema z delovnimi opredelitvami drugih avtorjev, saj tudi on pojmuje samopodobo kot bolj ali manj organizirano strukturo lastnosti, potez, stališč, prepričanj itd., ki jih mladostnik pripisuje samemu sebi.

V tej predpostavki se avtor (1974; Pačnik, 1992) osredotoči na notranjo organizacijo samopodobe in izdela t.i. strukturni model mladostnikove samopodobe, ki je sestavljen iz petih vsebinskih področij ali sebstev (slika 2).

Slika 2. Offerjev strukturni model mladostnikove samopodobe

Prvo področje - psihološko sebstvo - obsega tri skupine: obvladovanje impulzov (npr. sposobnost prenašanja kritike, obvladovanje stresne situacije itd.), razpoloženje (npr. občutki sproščenosti, zadovoljstva s samim seboj, sreče itd.) in telesno samopodobo (npr. zadovoljstvo s sedanjo in prihodnjo telesno samopodobo, občutki telesnega zdravja itd.). Drugo področje - socialno sebstvo - se nanaša na socialne odnose (pripravljenost na učenje od drugih, občutki zadovoljstva v družbi z drugimi itd.), moralne vrednote ter študijske in poklicne cilje. Tretje področje - seksualno sebstvo - obsega mladostnikovo vedenje in odnos do spolnosti, četrto - družinsko sebstvo - mladostnikove odnose v družini, peto - prilagoditveno sebstvo - pa zajema obvladovanje zunanjega sveta (npr. sposobnost samostojnega odločanja, sposobnost udejanjenja odločitve, sposobnost koncentracije itd.), psihopatologijo in prilagajanje (npr. učna uspešnost, tekmovalnost, usmerjenost v prihodnost itd.). Pačnik (1992) vidi v omenjenih sebstvih korelate materialnemu, socialnemu in duhovnemu sebstvu, ki jih v svoji teoriji analizira James.

Na podlagi prikazanega modela je izdelal Offer (1962, po Lamovec 1994 b) t.i. Vprašalnik samopodobe za mladostnike (Offer Self Image Questionnaire OSIQ), ki ga je kot glavni psihološki instrument za merjenje mladostnikove samopodobe uporabljal v svojih longitudinalnih študijah. V njih je potrdil vse tri omenjene hipoteze.

V študiji na vzorcu moških mladostnikov med 14 in 18 letom je avtor (1969), denimo, ugotovil, da so fantje doživljali mladostniško obdobje relativno mirno, brez ogrožujočih pretresov in kriz. Tudi v drugih raziskavah (Offer, Offer, 1975; Offer, Ostrov, Howard, 1981; Pačnik 1992) je navajal podobne ugotovitve. Večina mladostnikov obeh spolov se je opisovala kot osebe, ki se znajo obvladati, ki brez težav prenašajo kritiko, ki so razmeroma zadovoljne s svojim fizičnim videzom, ki imajo mnogo znancev in prijateljev, ki se v družbi običajno počutijo prijetno, ki so večino časa sproščene, ki imajo s starši dobre odnose itd.

Izločil pa je približno 15 odstotkov mladostnikov (podatki so v različnih delih navedeni različno, zato si velja omenjeni odstotek zapomniti le v informativne namene), za katere je predpostavljaj, da so problematični. Njihovi rezultati na vprašalniku samopodobe so namreč močno odstopali od povprečja. Svojih vzgibov, npr., niso zmogli ustrezno obvladovati, večino časa so bili potrni in žalostni, v socialnih odnosih se niso uspeli znajti, zato so se počutili osamljene, v odnosu do spolnosti so bili pretirano zadržani in sramežljivi itd. Zbrani podatki so vodili Offerja k domnevi, da je samopodoba teh mladostnikov izkrivljena in nestvarna in izhaja iz situacijsko pogojenih težav - običajno iz slabih družinskih razmer.

V eni izmed kasnejših raziskav (Offer, Ostrov, Howard, Atkinson, 1988, po Evans, Poole, 1991) se je ta odstotek celo povečal. Evans in Poole sta povzela, naj bi cela tretjina zajetega vzorca mladostnikov doživljala mladostništvo kot stresno in krizno obdobje. Kljub temu pa Offer ni odstopil od začetne predpostavke, v kateri je trdil, da mladostništvo ni obdobje, ki bi bilo samo po sebi bolj stresno od drugih življenjskih obdobj. -

Kakšna pa je struktura samopodobe v različnih kulturnih okoljih?

Da bi eksaktno odgovorili na zastavljeno vprašanje, so Offer, Ostrov, Howard, Atkinson (1988) izvedli longitudinalno študijo, ki je trajala približno dvajset let. Vanjo so zajeli vzorec približno 6000 mladostnikov srednjega socialno ekonomskega razreda iz 10 različnih dežel. Med njimi so bile, denimo, ZDA, Irska, Izrael, Avstralija, Japonska, Zahodna Nemčija itd. V splošnem so ugotovili, da je imela večina mladostnikov pozitivno samopodobo, opazili pa so nekaj medkulturnih razlik (Evans, Poole, 1991). V primerjavi z mladostniki z nekaterih drugih dežel je bil, npr. vzorec ameriških mladostnikov v povprečju bolj avtonomen, bolj prepričan v pravilnost svojih odločitev, bolj

je sledil svojim ciljem in je bil bolj sproščen v vsakodnevnih situacijah (Pačnik, 1992). Avtorji so v skladu s pričakovanji ugotovili tudi nekatere spolne razlike, ki pa so bile pri vzorcu starejših mladostnikov manjše kot pri vzorcu mlajših mladostnikov (Pačnik, 1992).

3. 3. Nekaj sklepov

Offer je raziskovalec, ki je sistematično preučil notranjo organizacijo samopodobe in izdelal natančno klasifikacijo njenih posameznih področij, ki so značilna prav za mladostništvo. Njegov model pa ni ostal neopažen le znotraj ZDA. Dokaz za to je že sama longitudinalna študija, v katero je avtor pritegnil raziskovalce širom po svetu. Tudi njegov vprašalnik danes uporablja mnogo psihologov. Wong in Csikszentmihalyi (1991), denimo, s pomočjo njegovega merskega instrumenta preučujeta povezanost med mladostnikovo samopodobo in prijateljskimi odnosi z vrstniki, Smith (1993) odnos med srednješolsko usmeritvijo in samopodobo vzorca jamajških srednješolcev, Roberts, Sarigiani, Petersen in Newman (1990) pa odnos med učno uspešnostjo in samopodobo zgodnjih mladostnikov.

Pri nas sta vprašalnik prva uporabila Pačnik in Zalar (1986). Na vzorcu 16 do 19 letnih mladostnikov sta v kontrolno skupino zajela 171 deklet in 137 fantov, v eksperimentalno pa 27 deklet in 25 fantov s samomorilnimi težnjami, ki so bili hospitalizirani ali ambulantno obravnavani. Njuna raziskava kaže, da je povprečno v izraženosti samopodobe več spolnih razlik med problematičnimi mladostniki kot med neproblematičnimi mladostniki (Lamovec, 1994 b).

Več kot očitno je, da je Offerjev model povsem konsistenten in nepogrešljiv pri razlagi vsebinskih področij, ki jih mladostnik oblikuje v ustrezno podobo o sebi. Problem pa nastopi, če ga postavimo v širši družbeni kontekst. Menim namreč, da je avtor s tezo o mladostništvu kot relativno stabilnem življenjskem obdobju posameznika, ki ga "iztirijo" le neugodni zunanji dejavniki, enostranski in v nasprotju z nekaterimi drugimi koncepti, ki jih razvija v svoji teoriji.

Enostranskost bi mu lahko očitali zato, kar spregleda več kot očitno dejstvo, da je mladostništvo družbeni pojav per se, kar ugotavljajo danes domala že vse psihološke, sociološke in antropološke raziskave. Zdi se, da je Offerjev mladostnik le preveč zavrit v neprodušen ovoj, s katerim vstopa v vsakdanjo stvarnost. Če se bo dobro varoval slabih družbenih vplivov, se bo brez težav razvil v odraslo osebo. Avtor ne pozabi omeniti mladostnikov, ki te sreče nimajo. To so tisti, meni, rojeni s telesnimi poškodbami, v slabih družinskih razmerah, v revščini, v takšnih ali drugačnih družbeno političnih sistemih itd. Zanje je prehod v odraslost močno otežkočen, vendar - poudarja - so to posamezniki, ki sodijo v zanemarljiv odstotek problematičnih mladostnikov. In nasprotno. Tudi tisti, ki se rodijo v preveč idealnih pogojih, v premožnih družinah, z idealnim fizičnim izgledom, z nadpovprečnim inteligenčnim količnikom itd., sodijo v isti odstotek problematičnih adolescentov.

Po drugi strani pa se zdi, da je Offer v tej svoji tezi premalo radikalen. Pozablja namreč, da družbe ni mogoče omejiti le na stvarnosti, kot so neugodne družinske razmere, prestroga ali premila vzgoja, revščina ali pretirano izobilje itd. Družba je nekaj, kar presega okvir neposredno doživetih medosebnih odnosov. Razslojena na tisoče drobnih določevalnic - neposrednih, še bolj pa posredno doživetih stvarnosti - se "vpisuje" v slehernega posameznika.

Ob umeščanju Offerjeve teorije v širši družbeni kontekst pa naletimo na nekatera nasprotujoča si pojmovanja. Če, denimo, obstaja "normalna" samopodoba, vzeta iz povprečnega vzorčnega preseka, ki se razvija brez konfliktov, potem se lahko vprašamo, od

kod mladostniku tako raznolika struktura psihološkega, socialnega, seksualnega, družinskega in prilagoditvenega sebstva, ki se še dodatno deli na posamezne podstrukture? Če bi bilo tako, potem bi bila njegova struktura samopodobe že a priori postavljena v njegov psihični univerzum. Glede na to, da je takšna sestava značilna že za 14 ali 15 letnega posameznika, je jasno, da se je ta posameznik že vse do tedaj soočal z družbenimi realnostmi, ki niso zajete v povprečnem in zdravem, torej normalnem vzorcu njegovih sovrstnikov. Kar ne pomeni nič drugega kot to, da je že od svojega rojstva dalje v nenehnih konfliktih s stvarnostmi v najširšem pomenu besede, ki niso le njegov "zunanji" dejavnik, pač pa delujejo znotraj njega samega.

Zato ni čudno, da je Offerjev merski instrument občutljiv le za razmejevanje klinične skupine mladostnikov od normalne, ne pa za razmejevanje znotraj normalnega "nekritičnega" vzorca. Tako nas razlike, ki jih dobimo znotraj normalnega vzorca - tudi tiste, ki so statistično pomembne - utegnejo zavesti v domnevo, da normalen mladostnik ne doživlja krize. Kljub temu pa to ne pomeni, da je vprašalnik uporaben le v diagnostične namene, v raziskovalne pa ne. V to nas prepričajo mnoge raziskave, ki potrjujejo veljavnost lestvice. Menim pa, da je pri interpretacijah rezultatov koristno upoštevati omenjene pomanjkljivosti Offerjevega teoretičnega modela in jih razlagati znotraj širšega psihološkega okvira. Hkrati pa ni odveč, če omenjeno lestvico vključimo v baterijo drugih ustreznih instrumentov. Prav gotovo bi z Marcievim vprašalnikom identitetnega statusa globlje posegli v raziskovalni problem mladostnikove samopodobe in interpretirali zbrane podatke bolj celostno. Z Offerjevim vprašalnikom bi tako ugotovili strukturo preučevanega vzorca mladostnikov, rezultati, dobljeni z Marcievim vprašalnikom, pa bi nam pokazali, v katerem identitetnem položaju se nahajajo preizkušanci z določeno strukturo samopodobe. Z odkrivanjem strukture preizkušancev bi lahko spodbujali razvoj tistih področij samopodobe, s pomočjo katerih bi lahko mladostnik uspešno prešel iz nezrelih identitetnih položajev v zreli identitetni položaj.

LITERATURA

- Claes, M. (1983). *L'expérience adolescente*. Pierre Mardaga, Bruxelles.
- Evans, G., Poole, M. (1991). *Young Adults; self perceptions and life contexts*. The Falmer Press.
- Koudou, K.R. (1991). *Pratiques éducatives et développement moral. Une étude psychogénétique et différentielle de l'appropriation des valeurs et de l'estime de soi chez l'enfant et l'adolescent ivoiriens de 6 à 16 ans*. (Doctorat d'état, Toulouse, 2).
- Lamovec, T. (1994). Merski pripomočki: Offerjev vprašalnik samopodobe. V: T. Lamovec (Ured.) *Psihodiagnostika osebnosti 2*. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 44.
- Marcia, J.E. (1980). *Identity in adolescence*. V: J. Adelson (Izd.), *Handbook of adolescent Psychology*. Wiley, New York, 159-187.
- Musek, J. (1994). *Mladostništvo (adolescenca)*. Neobjavljeno.
- Offer, D. (1969). *The psychological world of the teenager*. Basic Books, New York.
- Offer, D., Ostrov, E. (1975). *From teenage to young manhood*. Basic Books, New York.
- Offer, D., Ostrov, E., Howard, K.I. (1981). *The adolescent: a psychological self portrait*. Basic Books, New York.
- Offer, D., Ostrov, E., Howard, K.I. (1984). *Patterns of adolescent self image*. Jossey Bass, San Francisco.
- Offer, D., Ostrov, E., Howard, K.I., Atkinson, R. (1988). *The teenage world: adolescents' self image in ten countries*. Plenum Publishing corporation, New York.
- Offer, D., Sabshin, M. (1974). *Normality: theoretical and clinical concepts of mental health*. Basic Books, New York.
- Oppenheimer, L. (1991). *The self, the self concept, and self understanding in childhood and adolescence* by William Damon and Daniel Hart. *Human Development*, 34: 113-120.
- Pačnik, T. (1992). *Podoba o sebi ter problem agresivnosti pri normalnih, depresivnih in parasuicidalnih adolescentih*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. (disertacija).

- Pačnik, T., Zalar, B. (1986). Nekateri dejavniki večdimenzionalnega doživljanja mladostnikove lastne podobe ter njihov vpliv na avtoagresivno vedenje. (raziskovalna naloga).
- Roberts, L.R., Sarigiani, P.A., Petersen, A.C., Newman, J.L. (1990). Gender differences in the relationship between achievement and self image. *Journal of Early Adolescence*, 10 (2), 159-175.
- Smith, D. (1993). The educational structure and the self image of Jamaican adolescents. *Psychological Reports*, 72 (3), 1147-1156.
- Wong, M.M., Csikszentmihalyi, M. (1991). Affiliation motivation and daily experience; Some issues on gender differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (1), 154-164.
- Zupančič, M. Mladostnik in identiteta. Neobjavljeno.
- Zupančič, M. (1993). Razvojne naloge mladostnika in institucionalno izobraževanje. *Psihološka obzorja*. 2 (3-4), 207-213.